

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 343.222:343.75

doi: <https://doi.org/10.33270/02212202.7>

Безгинський Б. Г. – ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4362-1531>

Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення

Мета статті – визначити та з'ясувати методологічні підходи дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, схарактеризувати різні за рівнем складності методи наукового пізнання та довести потребу їхнього комплексного використання для дослідження окресленої проблеми. **Методологію** дослідження становить комплекс методів, необхідних для реалізації наукової мети, зокрема: історичний, порівняльно-правовий, описовий, системно-структурний, догматичний, соціологічний і моделювання. У дослідженні також використано й інші методи наукового пізнання, а саме: формально-юридичний, індукції та дедукції, аналіз словникових визначень. **Наукова новизна.** Запропоновано авторський методологічний підхід дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, що може стати підґрунтям для подальших наукових розробок у цьому напрямі. За його результатами сформовано **висновки** про те, що вибір відповідного методологічного інструментарію є важливим для з'ясування науково-теоретичних засад будь-якого дослідження. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення визначено, що: 1) історичний метод надає можливість висвітлити закономірності встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення на різних етапах історичного розвитку держави; 2) порівняльно-правовий метод надає змогу з урахуванням міжнародного досвіду запропонувати шляхи вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми в Україні; 3) описовий метод використовують для якісної характеристики предмета зазначеного кримінального правопорушення; 4) системно-структурний метод надає змогу висвітлити внутрішні побудови норм, взаємозв'язок і взаємообумовленість їх елементів як у середині, так і з іншими кримінально-правовими поняттями; 5) догматичний метод сприяє виявленню недоліків і вивченню шляхів удосконалення кримінально-правової норми незаконного збагачення; 6) соціологічний метод потрібний для аналізу соціальних умов, явищ і чинників, на які саме спрямований закон про кримінальну відповідальність; 7) метод моделювання призначений для формулювання пропозицій до чинного законодавства України; 8) метод аналізу словникових визначень – для поглибленого аналізу окремих понять; 9) метод формально-юридичний застосовують у межах порівняння норм чинного кримінального законодавства та проєктів законів України щодо внесення змін до чинних норм; 10) метод індукції – з метою отримання загального висновку на підставі формально-логічних умовиводів; 11) метод дедукції – під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Ключові слова: методологія; метод; незаконне збагачення; кримінальне правопорушення.

Вступ

Належний вибір методологічного інструментарію є вкрай важливим для комплексного з'ясування науково-теоретичних засад будь-якого дослідження. Методологія повинна орієнтувати дослідника на послідовність здійснюваних пізнавальних процедур, правильне використання понятійно-категоріального апарату, забезпечувати всебічність отримання інформації щодо процесів, які дослідник вивчає тощо.

Процес пізнання кожного явища, предмета, процесу чи дійсності як основа дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення у філософсько-правовому розгляді потребує розширеного концептуального підходу на підставі певної розгалуженої методології.

Теоретичним підґрунтям наукового дослідження є праці вчених-правників: О. Бондаренка, С. Гусарева, Н. Гуторова, Д. Керімова,

М. Костицького, Н. Кушакової-Костицької, М. Панова, Д. Стеценка, В. Тулякова та С.Хилюка.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – визначити й з'ясувати методологічні підходи дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, схарактеризувати різні за рівнем складності методи наукового пізнання та довести необхідність їх комплексного використання для дослідження окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу

Необхідним компонентом будь-якої науково-пізнавальної діяльності є методологія. Варто зауважити, що нині в наукових колах відсутня однозначна дефініція поняття «методологія». У широкому розумінні методологія – теорія людської діяльності (діяльність пізнання, мислення та вся діяльність людства, зокрема власне пізнання й

виробництво). Щодо вузького розуміння, то Д. Стеченко пропонує методологію визначати кризу сукупність методів науки, тобто способів дослідження явищ, які визначають підхід до її вивчення, планомірний шлях її пізнання та встановлення істини, а також сфери їх застосування (Stechenko, & Chmyr, 2007, p. 82).

На думку Д. Керімова, методологія є інтегральним явищем, яке об'єднує низку компонентів: світорозуміння та фундаментальні загальнотеоретичні концепції, філософські закони й категорії, загальні та конкретно-наукові методи (Kerimov, 2001, p. 46). Тобто, методологію не можна зводити до одного з названих елементів, зокрема до методу чи вчення про методи, оскільки за її межами тоді залишаться інші компоненти.

Слушною, на наш погляд, є думка О. Бондаренко, яка пропонує погодитися з більш традиційним уявленням, згідно з яким методологія – наука про методи, у структурі якої зазвичай вирізняють методи, принципи та підходи (Bondarenko, 2016, p. 15).

Зазначимо, що метод – сукупність прийомів і операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності. Систему методів дослідження становить така сукупність методів пізнання об'єктивної дійсності, яка надає можливість чітко та зрозуміло виконати поставлені задачі.

Існують різні думки вчених щодо методів кримінально-правового дослідження. Так, М. Панов зауважує, що дослідження проблем Особливої частини кримінального права неможливе без таких основних методів, як: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, соціологічний і системно-структурного аналізу (Panov, 2010, p. 516).

Водночас Н. Гуторов також пропонує схожі методи кримінально-правового дослідження: діалектичний, догматичний, порівняльно-правовий, соціологічний і структурно-системного аналізу (Hutorov, 2009, p. 295).

Слід зауважити, що вибір методів безпосередньо залежить від об'єкта та предмета дослідження, якими щодо кримінального права виступають відповідні правові норми, пов'язані з ними суспільні відносини, ідеї й теоретичні надбання науковців, що в сукупності свого невичерпного переліку утворюють окрему правову реальність.

З цього приводу М. Костицький і Н. Кушакова-Костицька зазначають, що не предмет визначає метод, а дослідник, який може обрати за методологію будь-яку теорію, пов'язану з нею систему категорій, понять, правил і кризь її призму (як готової методології) пізнавати юридичну дійсність, а може самостійно (якщо він здатний) виробляти власну методологію, оскільки вона як вчення необхідна насамперед для розвитку

наукового світогляду (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2014, p. 211).

Оскільки таким предметом нами обрано кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, то вважаємо за необхідне дослідити вказані наукові методи: історичний, порівняльно-правовий, описовий, системно-структурний, догматичний, соціологічний і моделювання. Крім того, ми розглянемо й інші методи наукового пізнання, а саме: метод аналізу словникових визначень, формально-юридичний, індукції та дедукції.

Історичний метод надає можливість висвітлити закономірності встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення на різних етапах історичного розвитку держави, а також аргументувати необхідність її подальшого наукового дослідження.

Порівняльно-правовий метод у науці кримінального права використовують для визначення змісту й сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань (Tuliakov, 2014, p. 31). Зазначений метод дає змогу, з огляду на міжнародний досвід зарубіжних країн, дослідити встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та запропонувати шляхи вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми в Україні.

Описовий метод використовують для окреслення тих чи інших понять, явищ, а в контексті дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення – для якісної характеристики предмета зазначеного кримінального правопорушення.

Системно-структурний метод дозволяє аналізувати кримінально-правові поняття, зокрема його застосовують для поглибленого дослідження нормативних положень, які визначають сутність кримінально-правової характеристики незаконного збагачення. Так, використання цього методу в процесі дослідження питань кримінальної відповідальності за незаконне збагачення надає змогу окреслити внутрішні побудови норм, взаємозв'язок і взаємообумовленість їх елементів як у середині, так і з іншими кримінально-правовими поняттями та категоріями.

Догматичний метод дослідження пов'язаний зокрема, з встановленням змісту юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясуванням закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки. Основним його завданням є коментування кримінального закону та практики його застосування. Він ґрунтується на законах логіки та синтаксису, застосовується під час систематизації кримінально-правових норм, визначенні термінів і тлумаченні понять. Цей метод надає можливість проаналізувати норму кримінального закону з огляду на дотримання правил

законодавчої техніки, конструювання диспозиції та санкції цієї норми (Khyliuk, 2007, p. 18), виявити недоліки та вивчити шляхи удосконалення кримінально-правової норми незаконного збагачення.

Соціологічний метод потрібний для аналізу соціальних умов, явищ і чинників, стосовно яких діє закон про кримінальну відповідальність, та визначає ставлення до їхнього застосування певних категорій громадян. Його реалізація здійснюється через опитування, анкетування тощо та полягає в дослідженні кримінально-правових норм, кримінального правопорушення як соціальних явищ.

Водночас метод моделювання використовують з метою виявлення механізмів функціонування та попереднього розгляду результатів зміни, впливів. Він призначений для формулювання пропозицій до чинного законодавства України стосовно кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, які надалі слугуватимуть передумовами удосконалення правозастосовної практики.

Також вважаємо, що здійсненню всебічного аналізу сприятиме й застосування інших методів наукового пізнання, а саме: аналізу словникових визначень (для поглибленого аналізу окремих понять) і формально-юридичного (у межах порівняння норм чинного кримінального законодавства та проєктів законів України щодо внесення змін до чинних норм, обґрунтування висновків і пропозицій).

Крім того, доцільним є застосування методу індукції – з метою отримання загального висновку на підставі формально-логічних умовиводів, а також методу дедукції – під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в тому, що у статті запропоновано авторський методологічний підхід дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, що може стати підґрунтям для подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження сформовано висновки про те, що вибір відповідного методологічного інструментарію є важливим для з'ясування науково-теоретичних засад будь-якого дослідження.

Встановлено, що в контексті методологічних підходів дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення: 1) історичний метод надає можливість висвітлити закономірності встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення на різних етапах історичного розвитку держави; 2) порівняльно-правовий метод надає змогу, з огляду на міжнародний досвід зарубіжних країн, запропонувати шляхи вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми в Україні; 3) описовий метод використовують для якісної характеристики предмета зазначеного кримінального правопорушення; 4) системно-структурний метод надає змогу висвітлити внутрішні побудови норм, взаємозв'язок і взаємообумовленість їх елементів як у середині, так і з іншими кримінально-правовими поняттями; 5) догматичний метод сприяє виявленню недоліків і вивченню шляхом удосконалення кримінально-правової норми незаконного збагачення; 6) соціологічний метод потрібний для аналізу соціальних умов, явищ і чинників, для яких саме діє закон про кримінальну відповідальність; 7) метод моделювання призначений для формулювання пропозицій до чинного законодавства України; 8) метод аналізу словникових визначень – для поглибленого аналізу окремих понять; 9) метод формально-юридичний застосовують у межах порівняння норм чинного кримінального законодавства та проєктів законів України щодо внесення змін до чинних норм; 10) методу індукції – з метою отримання загального висновку на підставі формально-логічних умовиводів; 11) метод дедукції – під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

REFERENCES

- Bezhynskyi, B.H. (2021). Obiektivna storona kryminalnogo pravoporusheniia nezakonnoho zbahachenniia [The objective side of illegal enrichment]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(21), 55-61. doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.55> [in Ukrainian].
- Bondarenko, O.S. (2016). Predmet zlochiniv y sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti poviazanoi z nadaniem publichnykh posluh [The subject of crimes in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hutorov, N.O. (2009). Metodolohichni zasady doslidzhennia problem Osoblyvoi chastyny kryminalnogo prava [Methodological bases of research of problems of the Special part of criminal law]. *Problemy borotby zi zlochynisti, Problems of combating crime*, 100, 291-304 [in Ukrainian].
- Kerimov, D.A. (2001). *Metodologija prava (predmet, funktsii, problemy filosofii prava) [Methodology of law (subject, functions, problems of law philosophy)]*. Moscow: Avanta [in Russian].

- Khyliuk, S.V. (2007). Rozvytok nauky kryminalnogo prava Ukrainy pislia vidnovlenia derzhavnoi nezalezhnosti (pytannia Osoblyvoi chastyny)[Development of the science of criminal law of Ukraine after the restoration of its state independence (issue of the Special Part)]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Kostytskiy, M.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2014). Dialektyka prava yak zahalne vchennia pro pravo [Dialectics of law as a general doctrine of law]. *Filosofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2, 208-213. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_2_20 [in Ukrainian].
- Panov, M.I. (2010). *Vybrani naukovy pratsi z problem pravoznavstva [Selected scientific works on the problems of jurisprudence]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Stechenko, D.M., & Chmyr, O.S. (2007). *Metodolohiia naukovoho doslidzhennia [Research methodology]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Tuliakov, V.O. (2014). Porivnialnyi metod u nauksi kryminalnogo prava [Comparative method in the science of criminal law]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava, Association of Criminal Law of Ukraine*, 1(2), 29-40 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Безгинський Б. Г. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення незаконного збагачення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). С. 55–61. doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.55>.
- Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 242 с.
- Гуторов Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 100. С. 291–304.
- Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) : монография. 2-е изд. М. : Аванта, 2001. 560 с.
- Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 304 с.
- Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Діалектика права як загальне вчення про право. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 208–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_2_20.
- Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.
- Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методология наукового дослідження : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2007. 317 с.
- Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29–40.

Стаття надійшла до редколегії 15.07.2021

Bezhytskyi B. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4362-1531>

The Mental Element Criminal liability for Illicit Enrichment

The **purpose** of the article is to research methodological approaches to the establishment of criminal liability for illicit enrichment. The methods of scientific research are to characterize of different levels of complexity and to prove the necessity of their complex use for research of the problem. The **methodological basis** of the study is a set of methods of scientific research: historical, comparative law, descriptive, system-structural, dogmatic, sociological and modeling method. The study also used other methods of scientific research: the method of analysis of vocabulary definitions, formal-legal, as well as the method of induction and deduction. **Scientific novelty**. The author's methodological approach to the research is offered of criminal liability for illicit enrichment which could be important for further research in this way. According to the results of the conducted research, the following **conclusions** have been formulated that the choice of method is important to clarify the scientific and theoretical foundations of any research. It was proposed that in the context of methodological research the establishment of criminal liability for illicit enrichment: 1) historical method provides an opportunity to get the patterns of criminal liability for illicit enrichment at different stages of historical development of the state; 2) comparative law method allows taking into account the international experience of foreign countries to suggest ways to improve; 3) descriptive method is used for qualitative characterization of the subject of a criminal offense; 4) the system-structural method makes it possible to shed light on the internal constructions of norms; 5) dogmatic method helps to identify shortcomings and explore ways to improve the criminal law of illicit enrichment; 6) sociological method is needed to analyze social conditions, phenomena and factors; 7) the modeling method is designed to formulate proposals to the legislation of Ukraine; 8) method of analysis of dictionary definitions for in-depth analysis of individual concepts; 9) the formal-legal method is used within the comparison of the norms of the current criminal legislation and the draft laws of Ukraine; 10) the induction method is used to obtain a general conclusion; 11) the method of deduction is used in the separation and characterization of the criteria for differentiation of criminal liability for illicit enrichment.

Keywords: methodology; method; illicit enrichment; criminal offence.